ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΖΩΗΝ

Η ΤΙΜΩΡΙΑ ΤΟΥ ΜΑΖΕΠΠΑ

Αἱ λιθογραφίαι ἑνὸς Ναυπλιακοῦ κουρείου.—Ἡ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια καὶ ὁ ἔρωτας τοῦ Πολωνοῦ ἱππότου.—Ἕνα Ἑλληνικὸ τραγούδι γιὰ τὸν Μαζέππα.—Ἔρως καὶ ἐκδίκησις.— Ἡ ῥητορικὴ ἑνὸς καλογήρου τοῦ Ἁγίου Ὄρους.—Ὁ Μαζέππας καὶ ἡ... Ὡραία Γενοβέφα.

ΜΙΑ ΤΡΑΓΙΚΗ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ

Εἰς τὰ παλαιὰ συνοικιακὰ καφφενεῖα τῶν Ἀθηνῶν, εἰς κουρεῖα κλπ., συνηθέστερον ὅμως εἰς τὰ ἐπαρχιακά, βλέπει κανεὶς εἰκόνας παλαιάς, λιθογραφίας ἢ ξυλογραφίας ποὺ ἔχουν τὴν ἀξίαν των ὄχι μόνον ἀπὸ καλλιτεχνικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως.

Εἰς τὸ Ναύπλιον ὑπάρχει ἕνα παλαιότατον κουρεῖον, μικρόν, τὸ ὁποῖον συνετήρει κάποτε ὁ Μοσχονησιώτης, γιγαντόσωμος, μουστακαλῆς ἀπόγονος τοῦ ἁρματωλοῦ τοῦ 21. Τὸ κουρεῖον ἐστολίζετο σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ μὲ σχεδίασμα τῆς δολοφονίας τοῦ Κυβερνήτου, καμωμένον μὲ κραγιόνι, ἀπὸ Γάλλον εὑρεθέντα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὸ Ναύπλιον.

Τὸ σχεδίασμα ἦτο μεγέθους μισοῦ μέτρου εἰς μῆκος καὶ ἀναλόγου πλάτους ἀρκετὰ καλλιτεχνικόν, πρὸ πάντων ὅμως πιστὸν εἰς ἀπεικόνισιν προσώπων καὶ πραγμάτων. Οἱ γέροι τῆς ἐποχῆς ἔλεγαν ὅτι ὁ σχεδιαστὴς ὑπῆρξε αὐτόπτης τῆς δολοφονίας, καὶ τοῦτο προσδίδει μεγαλειτέραν ἀξίαν εἰς τὴν εἰκόνα. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι τὴν ἔβλεπα πολλὰ χρόνια κρεμασμένην, ἐκεῖ κοντὰ εἰς τὸν καθρέπτην τοῦ κουρείου, ὅταν παιδάριον ἀκόμη παρέδιδα τὴν κεφαλήν μου εἰς τὴν φλύαρον ψαλλίδα τοῦ Μοσχονησιώτη. Ἡ φοβερὰ σκηνὴ τῆς εἰκόνος ἐξήσκει ζωηρὰν ἐντύπωσιν εἰς τὴν παιδικήν μου φαντασίαν, Ἤμουν μεγάλος πιά, καὶ ὅμως ἐφοβόμουν νὰ περάσω ἐν ὥρᾳ νυκτὸς ἀπὸ τὸ στενὸ καλντιρίμι τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, φωτιζόμενον ἀπὸ τὸ καντηλάκι ποὺ καίει ἐπάνω ἀπὸ τὴν ὀπὴν ποῦ ἄνοιξε ἡ δολοφονικὴ σφαῖρα εἰς τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας. Ἐπέρασαν ἔκτοτε πολλὰ χρόνια. Δὲν γνωρίζω τί ἀπέγεινε τὸ κουρεῖον τοῦ Μοσχονησιώτη καὶ τὸ σχεδίασμα τῆς δολοφονίας. Μία ἄλλη ὅμως εἰκών, ἔγχρωμος λιθογραφία αὐτή, ἐπανέρχεται συχνὰ εἰς τὴν μνήμην μου. Αὐτὴ παριστάνει τὴν τιμωρίαν τοῦ Μαζέππα, τοῦ Πολωνοῦ εὐπατρίδου, τὸν ὁποῖον ὕμνησεν ἡ Μοῦσα τοῦ Βύρωνος. Ὁρμητικός, διὰ μέσου δασῶν καὶ φαράγγων, φέρεται ὁ ἀχάλινος ἵππος ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶνε δεμένος ἐξανάστροφα ὁ Μαζέππας, μὲ τὰ μάτια ἐναγωνίως τεντωμένα, μὲ τὴν κόμην ἀτάκτως χυμένην πρὸς τὰ κάτω, καὶ ἀφήνει νὰ δείχνωνται σχεδὸν γυμνὰ τὰ μέλη του, σπαρασσόμενα ἀπὸ τὴν θυελλώδη φορὰν τοῦ πολεμικοῦ ἵππου.

Τὴν ἱστορίαν τοῦ Μαζέππα ἔγραψαν πολλοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἰδικός μας Σπ. Λάμπρος. Τὸ ἐρωτικὸν ἐπεισόδιον τοῦ Πολωνοῦ ἥρωος ἀφηγεῖται ἀκριβέστερον ὁ μέγας Βολταῖρος εἰς τὴν ἱστορίαν Καρόλου ΙΒ′, Βασιλέως τῆς Σουηδίας. Ὁ Ἰβὰν Στεφάνοβιτς Μαζέππας εἶχε γεννηθεῖ τὸ 1645 παρὰ τὸ Κίεβον, ἀνῆκον τότε εἰς τὴν Πολωνίαν ἐκ τῆς ὁποίας μόλις τῷ 1668 περιῆλθεν ἡ πόλις αὕτη καὶ πάλιν εἰς τὴν Ρωσσίαν. Ὡραῖος, εὐγενής, κομψός, σαγηνευτικὸς ὁ ἱππότης Ἰβὰν ἀπέκτησε ταχέως ἰσχὺν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Βασιλέως τῆς Πολωνίας Ἰωάννου Καζιμίρ. Μεταξὺ τῶν κατακτήσεών του ἦτο καὶ ἡ ὡραιοτάτη σύζυγος τοῦ Πολωνοῦ κόμητος Φαλιβόσκη, τὴν ὁποίαν ἐξετρέλλανε. Ἀλλ' ὁ ἀπατηθεὶς σύζυγος, ἀνακαλύψας τὴν ἀπιστίαν, ἐπεφύλαξε δεινὴν τιμωρίαν εἰς τὸν παράτολμον ἐραστήν. Ὁλόγυμνον προσέδεσεν αὐτὸν εἰς τὸν ἵππον του, τὸν ὁποῖον κεντήσας ἄφησεν ἐλεύθερον διὰ μέσου τῶν στεππῶν, μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ ὑβριστὴς τῆς συζυγικῆς του τιμῆς θὰ κατεσπαράσσετο ἀπὸ τ' ἄγρια θηρία τῆς ἐρήμου. Ἀλλ' αἱ προβλέψεις τοῦ Φαλιβόσκη δὲν ἐπαλήθευσαν. Ὁ Βολταῖρος διηγεῖται ὅτι ὁ γενναῖος ἵππος, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Οὐκρανίαν, ἔφερε τὸν προσδεδεμένον Μαζέππαν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην. Μουζίκοι τῆς Οὐκρανίας ἐβοήθησαν καὶ διέσωσαν τὸν ἀπὸ τῆς κοπώσεως καὶ τῆς πείνης ἡμιθανῆ ἐραστήν. Ὁ Μαζέππας ἀπεφάσισε νὰ μένῃ ἐκεῖ μεταξὺ τῶν φίλων του χωρικῶν. Οἱ Κοζάκοι ἐξετίμησαν τὰ ψυχικὰ καὶ σωματικά του χαρίσματα καὶ ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ἀρχηγόν των. Μετ' οὐ πολὺ ἔγεινε βοηθὸς τοῦ Χατμάνου, ἤτοι ἀρχιστρατήγου, Ἰβὰν Σαμουήλοβιτς. Ἔπειτα, τῷ 1687 προήχθη αὐτὸς εἰς χατμᾶνον καὶ βαθμηδόν, διαρκῶς αὐξανόμενος εἰς ἰσχύν, ἀνηγορεύθη, τῷ 1693, ὑπὸ Πέτρου τοῦ Μεγάλου ἡγεμὼν τῆς Οὐκρανίας.

Ἀλλ' αἱ φιλοδοξίαι τοῦ Μαζέππα δὲν ἐγνώριζαν ὅρια. Συνεννοηθεὶς μὲ τὸν θανάσιμον ἀντίπαλον τοῦ Τσάρου, τὸν Βασιλέα τῆς Σουηδίας Κάρολον ΙΒ′, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἑνώσῃ τὴν Οὐκρανίαν μετὰ τῆς Πολωνίας, ἀπεπειράθη νὰ ἐπαναστατήσῃ ἐναντίον τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ κυρίου του. Ὁ Πέτρος ἐπληροφορήθη ἐγκαίρως τὰς μυστικὰς συνεννοήσεις. Κατ' ἀρχὰς δὲν ἐπίστευσεν εἰς τὰ καταγγελλόμενα, ἀπεναντίας δὲ ἀπέστειλε τοὺς καταδότας πρὸς τὸν Μαζέππαν ὁ ὁποῖος καὶ ἐθανάτωσεν αὐτούς. Ἀκολούθως ὅμως ὁ Τσάρος ἐπείσθη ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ὅτι ὁ Μαζέππας εἶνε προδότης καὶ δὲν ἠμποροῦσε πλέον νὰ μείνῃ ἀδιάφορος. Τ' αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα ἐξαπελύθησαν ἐναντίον τοῦ ἀποστάτου ἡγεμόνος. Τὸ ἰσχυρόν του φρούριον Βατουρὶν ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Μεντζικὼφ καὶ ὁ Μαζέππας ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ φανερὰ πρὸς τὸν ἐν Οὐκρανίᾳ στρατευόμενον σύμμαχόν του Κάρολον ΙΒ′. Τὰ στρατεύματα τοῦ Τσάρου προβάλλουσι τοὺς δύο συμμάχους, κατατροπώνουν τούτους καὶ ὁ Μαζέππας διὰ νὰ μὴ πέσῃ αἰχμάλωτος εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Τσάρου ῥοφᾷ τὸ δηλητήριον τοῦ δακτυλιδίου του καὶ πεθαίνει. Ἔτσι ἐτελείωσε μιὰ ζωὴ πλήρης περιπετειῶν...

***

Τὸ ἐρωτικὸν ἐπεισόδιον τοῦ Μαζέππα ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν ἀγνώστου Ἕλληνος στιχουργοῦ, προσπαθήσαντος νὰ συγκινήσῃ διὰ τῆς περιγραφῆς τοῦ παθήματος τοῦ ἐραστοῦ. Τὸ σχετικὸ ποίημα φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «Ἡ ἐκδίκησις τοῦ ἀντρὸς» καὶ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον τῷ 1870 ἐν Παρισίοις ὑπὸ τοῦ τότε καθηγητοῦ τῆς Νεοελληνικῆς γλώσσης Αἰμιλίου Λεγκρὰντ εἰς τὴν συλλογήν του «Δημοτικὰ τραγούδια». Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἀειμνήστου Σπυρίδωνος Λάμπρου τὸ μικρὸν τοῦτο ἔπος εἶνε μὲν γραμμένον εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν, ἀλλὰ πάντως δὲν εἶνε λαϊκὸν κατασκεύασμα, ὅπως ἐνόμισεν ὁ Γάλλος καθηγητής. Εἶνε δὲ μᾶλλον ἔργον ἡμιλογίου στιχουργοῦ, ἐμπνευσθέντος ἐκ τοῦ περὶ Μαζέππα ἱστορήματος, ἂν καὶ δὲν τὸν ἀναφέρει ὀνομαστί :

Ὡμορφονειὸς ἀγάπησε ὤμορφη παντρεμμένη
κ' ἐχαίρονταν στὸν ἔρωτα καὶ στὴ γλυκειὰν ἀγάπη.
Πλὴν πίκρα στὴν ξεφάντωσι ἔμελλε νὰ φυτρώσῃ.
Ὁ ἄνδρας ὁ βαρυόμοιρος τὴν προδοσία λογιάζει,
καὶ παίρνει τοὺς συντρόφους του καὶ πάει νὰ τοὺς πλακώσῃ.
Ηὗρε τους καὶ ξεφάντωναν γλυκὰ στὸ μεσονύχτι·
κ' εἴχανε στρῶμα τὴ δροσιὰ καὶ φωτερὸ τ' ἀστέρια.
Ὁ ἄνδρας τὴν γυναῖκα του ἀλύπητα σκοτώνει,
αἱμάτωσε τὰ χέρια του στὰ στήθη ποὺ ἐφιλοῦσε.

Μὲ τοὺς στίχους αὐτοὺς ἀρχίζει τὸ ποίημα. Ἔπειτα ὁ ποιητὴς διηγεῖται τὴν ἐκδίκησιν τοῦ συζύγου κατὰ τοῦ ἀπατεῶνος :

Τὸν ἐραστὴν ἐπιάσανε οἱ 'πίλοιποι συντρόφοι
κ' ἔφεραν ἄτι ἄγριο βρεμένο μές στοὺς λόγγους.
Σαράντα τὸ κρατούσανε τ' ἄλογο τὸ ἀφιασμένο
καὶ σὰν θηριὸ χλιμίντριζε καὶ ἐτσαλαπατοῦσε.
Τὸν δόλιο τὸν ὡμορφονιὸ στὸ ἄλογο τὸν ἐδέσαν,
κ' ἔπειτα τὸ βαρέσανε, νὰ φύγῃ, νὰ μανίσῃ.

Ἐπὶ πέντε ὁλοκλήρους ἡμέρας τὸ γρήγορον ἄλογο ἔτρεχε :

Ποτάμια, λόγγους ἔσκισε καὶ ῥάχες καὶ λαγκάδια·
ἡ σάρκες ματωθήκανε τοῦ δόλιου καβαλλάρη·
στοῦ ἥλιου τὸ βασίλεμμα τῆς πέμπτης τῆς ἡμέρας
τὸ ἄλογο γονάτισε καὶ πέφτει ἀποθαμμένο,
καὶ ἄψυχος τοῦ κείτεται ἀπάν' ὁ καβαλλάρης
κι' ἄγρια πουλιὰ μαζώχτηκαν νὰ φᾶνε τὰ κορμιά τους.

Ἐνῷ δὲ διαβάται διερχόμενοι ἑτοιμάζονται νὰ θάψουν τὸν ὑποτιθέμενον νεκρόν «ὁ νειὸς βαρειανεστέναξε, ἀνοιγοκλεῖ τὰ χείλη». Οἱ διαβάται εὐσπλαχνισθέντες αὐτόν, τὸν περιθάλπουν καὶ ὅταν ἐθεραπεύθη «καὶ βασιλειᾶς ἐγίνηκε σὲ κεῖνα τὰ λημέρια». Ἔζησε ἔτη πολλὰ καὶ ὅταν ἀπέθανε «στὸν Ἅδη ἀγκαλιάστηκε μὲ τὴν ἀγαπητή του».

Οἱ Ἕλληνες λόγιοι τοῦ 18ου αἰῶνος ἠσχολήθησαν ὄχι μόνον μὲ τὸ ἐρωτικὸν ἐπεισόδιον τοῦ Μαζέππα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀνταρσίαν του. Μεταξὺ τῶν χειρογράφων κειμηλίων τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, Μονῆς Παντελεήμονος ὑπάρχει καὶ ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 567 κῶδιξ περιλαμβάνων καὶ δύο μελέτας ἀναφερομένας εἰς τὸν Μαζέππαν. Ἡ πρώτη ἔχει ἐπιγραφὴν τὴν ἑξῆς : «Μελέτη τίνας ἂν εἴποι λόγους ὁ φιλόχριστος, θεοστεφής τε καὶ νικητὴς ἀεὶ βασιλεὺς Πέτρος Ἀλεξιοβίτζης πρὸς τὸν αὐτοῦ ἀποστάτην Μαζέππαν, ἱκετεύοντα μὴ θανατωθῆναι, ἀλλὰ συγγνώμης τυχεῖν ἐφ' οἷς ἔκραξε» Ἡ δευτέρα ἐπιγράφεται : «Μελέτη τίνας ἂν εἴποι λόγους Μαζέππας, μετὰ τὴν ἀποστασίαν καὶ τὸν πόλεμον κρατηθεὶς ὑπὸ τοῦ φιλοχρίστου βασιλέως Πέτρου καὶ μέλλων φονευθῆναι».

Αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν δύο μελετῶν φανερώνουν τὸν χαρακτῆρα των. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ ῥητορικῶν δοκιμίων. «Ὁ γράψας—λέγει ὁ Σπ. Λάμπρος—ὅστις εἶναι ἀνώνυμος καὶ ἄγνωστος, δὲν ἀνασκοπεῖ εἰς ἱστορικὴν ἔκθεσιν τῶν κατὰ τὴν ἀποστασίαν τοῦ εὐπατρίδου, καὶ διὰ τοῦτο ὀλίγον στοχάζεται τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας, παριστάνων τὸν Μαζέππαν συλληφθέντα καὶ ἀπολογούμενον πρὸ τῶν συμβούλων τοῦ Τσάρου, παρὰ τῶν ὁποίων οὗτος ἀπῄτει τὸν θάνατον τοῦ ὑποδίκου. Ὁ σκοπὸς τοῦ συγγαφέως εἶναι ἁπλῶς ῥητορικός· θέλει νὰ ἐπιδείξῃ τὴν τέχνην αὐτοῦ ἴσην ἐν τῇ κατηγορίᾳ καὶ τῇ ἀπολογίᾳ. Ὁ ἄγνωστος ῥητοδιδάσκαλος τοῦ Ἁγιορειτικοῦ κώδικος ἔλαβε ὑπόθεσιν τὸν Μαζέππαν ἀντὶ νὰ λάβῃ οἱονδήποτε ἄλλον ἀποστάτην, οἱονδήποτε ἄλλον ὑπόδικον. Ἀλλὰ προετίμησα τὸν ἀντάρτην τῆς Οὐκρανίας, ὡς δυνάμενον νὰ παραστήσῃ ἐν μὲν τῇ κατηγορίᾳ αὐτοῦ τὸν ἀποστάτην καὶ κακοποιόν, ἐν δὲ τῇ ἀπολογίᾳ τὸν ἥρωα καὶ ἐλευθερωτὴν καὶ φιλοδοξῶν νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἰδίαν τέχνην ἐν τῇ παραστάσει τοῦ ἥττονος λόγου ὡς κρείττονος...»

Ἀναλόγους φιλοδοξίας μὲ τὸν ἀνώνυμον ῥητοδιδάσκαλον τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἔτρεφε καὶ ὁ κουρεὺς τοῦ Ναυπλίου, ὁ κάτοχος τῆς εἰκονιζούσης τὴν τιμωρίαν τοῦ Μαζέππα λιθογραφίας. Ἐπὶ παραδείγματι τὸν ἐρωτοῦσαν :

— Τί παριστάνει αὐτὴ ἡ ζωγραφιά;

Καὶ ὁ Μοσχονησιώτης λαμβάνων ὕφος τεχνοκρίτου ἀπαντοῦσε :

—Ὡραῖον πρᾶγμα!.. Ὁ Μαζέππας ποὺ γύρεψε νά...καταλαβαίνετε, δηλαδή...τὴν ὡραίαν Γενοβέφα, καὶ τὸν ἔπιασε ὁ ἄντρας της ὁ Γοδαφρίδας...

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἡ γλῶσσα τοῦ φιλίστορος μπιρμπέρη δὲν εἶχε σταματημό. Καὶ νοστιμώτατα, μὲ ὅλας τὰς λεπτομερείας της, διηγεῖτο τὴν δραματικὴν περιπέτειαν τῆς θρυλικῆς Γενοβέφας, γνωστὴν ἀπὸ τὸ εὐρύτατα κυκλοφοροῦν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην λαϊκὸν βιβλιαράκι.

Στεφ. Δάφνης